

Visnyei Violetta¹

A laikus bírák fontossága a bírósági eljárásban

I. A kutatás tárgya, célja

Napjainkban az uniós tagállamokban – Hollandia és Lettország kivételével – működik a laikus bíráskodás valamilyen formája, így a jogi végzettséggel nem rendelkező laikusok különféle módon közreműködhetnek az egyes jogviták eldöntésében. Az utóbbi néhány évben azonban egyre inkább egy negatív kép körvonalazódik a laikusok igazságszolgáltatásban való alkalmazásának a szükségességéről.² Jelen tanulmányban ezt a látszólagos ellentmondást kívánom feloldani azzal, hogy a történelmi hagyományok és az általános jellemvonások bemutatását követően számba veszem azon lehetséges érveket, amelyek alkalmasak lehetnek a laikusok igazságszolgáltatásban való szerepeltetésének igazolására. Ezen túlmenően a jelen tanulmányban arra a kérdésre keresem a választ, hogy mi készítette a jogalkotót arra, hogy az ülnökök alkalmazását a bírósági eljárásban a büntetőeljárás területén a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásokban és a katonai büntetőeljárásokban hagyta meg.

Feltételezem, hogy a laikus bírák igazságszolgáltatásban való alkalmazása szükséges egy hatékony és demokratikus bírói tevékenységre törekvő jogállamban, ugyanis a laikusok a hivatásos bírákétól eltérő nézőpontból képesek a vitával érintett ügy megvilágítására, így mintegy hozzájárulva a tisztességes, igazságos döntés meghozatalához. Előzetes feltevéseim szerint a jogalkotói szándék hátterében azon megfontolás húzódhat, miszerint a két fentebb említett terület a büntető eljárásjog olyan speciális szegmensét képezik, mégpedig az első esetben az életkori sajátosságból, utóbbi esetében pedig a sajátos élethelyzetből adódóan, amelyek indokoltá tehetik az eltérő szabályozást.

A tanulmányom lezárásaként az általam feldolgozott szakirodalom ismeretében szeretném megosztani a személyes javaslataimat a laikus bírák alkalmazásában rejlő lehetőségek kiaknázása tekintetében, illetve felvázolni olyan esetleges jogvitákat, amelyekre véleményem szerint indokolt lehet a laikus elem szerepeltetésének kiterjesztése.

II. A laikus bírák és a laikus bíráskodás formái

A laikusok igazságszolgáltatásban való létjogosultságának igazolása előtt fontosnak tartom tisztázni, hogy kik tekinthetők laikus bírának és a laikus részvételnek, a laikus bíráskodásnak milyen formáival találkozhatunk az egyes jogrendszerekben.

II. 1. A laikus bíró fogalma

A laikus bíró mibenléte leginkább három fogalmi elem együttes fennállásával ragadható meg. A laikus bíró, olyan személy, aki a jogvita eldöntésénél döntési kompetenciával rendelkezik, ugyanakkor hiányzik a szakbíróvá váláshoz szükséges szakképzettsége és a tevékenységét saját igazságérzete vagy valamilyen speciális (például pedagógiai, pszichológiai), de nem jogi szakismerete alapján végzi. E meghatározás alapján jól érzékelhető a jogi szakismeret birtokában lévő szakbíró és a jogi képzettséggel nem rendelkező laikus bíró közötti határ vonal. A laikus személyek alkalmazásának eredendő célja abban ragadható meg,

¹ Joghallgató, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.

² BADÓ ATTILA: *A laikus bíráskodás létjogosultságának korlátairól a tudományos vizsgálatok tükrében.* Állam-és Jogtudomány 2016/2. 4. p.

hogy e személyek általános élettapasztalatát, saját igazságérzetüket kívánták bevonni a jogvita eldöntésébe, mintegy kiegészítve a professzionális bírák jogi ismereteit.³

II. 2. A laikus bírászkodás formái

A laikus bírászkodás formáinak bemutatása során mindenekelőtt azt kell leszögezni, hogy az egyes intézményekhez kapcsolódó jogtörténeti mítoszok alapvetően befolyásolják, hogy egyes jogrendszerekben milyen laikus bírósági forma honosodik meg. A laikus részvétel egyik formája a békebírói rendszer, ahol jogi ismerettel nem rendelkező állampolgárok, mint bírák önállóan hoznak döntést jogkérdésekben és ténykérdésekben egyaránt. A békebírói rendszer tehát mellőzi a szakbírói közreműködést, teljes egészében az egyén józan eszére és lelkiismeretére támaszkodik.⁴ Önálló esküdtszék esetén azonban a tény- és jogkérdésekben való döntési jogosultság elválik egymástól. A laikusokból álló testület kizárólag ténykérdésekről dönt, míg a jogkérdésekben a döntési jog a jogi szakképzettséggel rendelkező szakbírákat illeti meg. Az önálló esküdtszék mellett beszélhetünk kevert esküdtszékéről is, ahol a tény-és jogkérdésekben való döntés joga egyaránt megilleti az esküdtszékét. Ebben az esetben az esküdtszék egy laikusokat és szakbírákat magába tömörítő testület, ahol a laikusok létszáma dominál.⁵ E kevert esküdtszéki rendszerhez nagyban hasonlít a laikus bírászkodás utolsó formája a kevert (ülnöki) bírósági rendszer. E rendszer jellemzője ugyanis, hogy a kevert esküdtszékhez hasonlóan a tény-és jogkérdésekben egy szakbírákból és laikusokból álló testület jogosult dönteni, csak hogy e testület létszáma csekély a fent említett kevert esküdtszékhez képest, illetve ami még fontosabb, a testületen belül a laikusok és a szakbírák eltérő aránya figyelhető meg.⁶ Ilyen kevert (kollaboratív) bíróság működik jelenleg számos országban, így például Németországban, Ausztriában, valamint hazánkban is.

1. táblázat – A laikus bírászkodás formáinak jellemző jegyei (saját szerkesztés)				
szempontok	békebírói rendszer	önálló esküdtszék	kevert esküdtszék	kevert bíróság
<i>tagok</i>	laikusok	laikusok	laikusok+szakbírák (nagyobb létszám)	laikusok+szakbírák (kisebb létszám)
<i>laikus dönt</i>	ténykérdés+jogkérdés	ténykérdés	ténykérdés+jogkérdés	ténykérdés+jogkérdés
<i>szakbíró dönt</i>		jogkérdés	ténykérdés+jogkérdés	ténykérdés+jogkérdés

Annak érdekében, hogy valóban átfogó képet kaphassunk a laikusok igazságszolgáltatásban betöltött szerepéről, és az ehhez kapcsolódó jogalkotói szándékról, szükségesnek tartom, hogy egy rövid történeti áttekintéssel éljek a hazai laikus bírászkodás tekintetében.

III. A laikusok alkalmazásának történeti hagyományai

³ BADÓ 2016, 3-4. pp.

⁴ Az egyik legkorábbi megnyilvánulása Angliában II Edward király uralkodása idején alakult ki, szabályozásának alapját az uralkodó 1361-es statutuma adta. BODA ILONA: *A laikus részvétel az igazságszolgáltatásban*. 15. p. http://acta.bibl.u-szeged.hu/6162/1/iuvenum_juridica_et_politica_sn_002_095-137.pdf

⁵ Az esküdt bírászkodás a francia forradalom hatására terjedt el Európában, törvényi szinten az 1791-es francia alkotmányban rögzítették. BODA 11. p.

⁶ BADÓ ATTILA: *A bírói függetlenség egyes garanciális elemeinek összehasonlító vizsgálata*. MTA Doktori Értekezés Tézisei, Szeged, 2017. 9. p.

Hazánkban viszonylag korán, a reformkorban merült fel a klasszikus értelemben vett esküdtszék felállításának a gondolata, így az 1848-as márciusi 12 pont⁷ is tartalmazza az esküdtszék felállításának a követelményét. Ennek megfelelően a királyi és a kerületi táblák területén sajtóüggyekben eljáró esküdtszékeket állítottak fel, azonban a sok kritika következtében ezek már az I. világháború időszakában felszámolásra kerültek.⁸

Az 1948-49-es kommunista hatalomátvétel következtében szocialista szemlélet került előtérbe, amelynél elsődleges szemponttá vált a „rég rendszerben” jogi szaktudást szerző bírák minél nagyobb mérvű ellenőrzése, mégpedig a tömeget képviselő laikusok útján. Ennek jegyében került elfogadásra az 1949. évi XI. törvénycikk, amely általános jelleggel népi ülnöki rendszert vezetett be Magyarországon. E rendszer jellemzője, hogy az egyes jogvitákban általában egy hivatásos bíróból és két népi ülnökből álló bírói tanács járt el, amelynek tagjai azonos jogosítványokkal voltak felruházva.⁹ A korszak jogalkotói szándéka – miszerint az igazságszolgáltatásban biztosítva legyen a dolgozó nép igazságérzete és meggyőződése – tükröződik a népi ülnökök választásának módjában is. A népi ülnöki tisztség betöltéséhez ugyanis meghatározott életkor elérése mellett csupán a választójogot, illetve a büntetlen előéletet követelték meg, ezzel széleskörű lehetőséget biztosítva a magyar nép számára az igazságszolgáltatásban való részvételhez.¹⁰ A hatvanas évektől kezdve azonban a professzionális bírák szerepének egyre erőteljesebb megerősödése volt megfigyelhető, amely szükségképpen az ülnökök fokozatos háttérbeszorulását hozta magával. A laikusok közreműködése a döntés meghozatalában egyre csekélyebbé vált, amelynek egyik oka *Kulcsár Kálmán* empirikus kutatásának¹¹ eredménye alapján a laikusok kiválasztási eljárásával magyarázható. A laikus bírák ugyanis elsősorban az idősebb, nyugdíjas korosztály soraiból kerültek kiválasztásra, mégpedig azon megfontolásból, hogy ők a bírói tevékenységet kevésbé „zavarták”.

Az igazságszolgáltatás átfogó reformjára végül 1997-ben kerül sort, ekkor alakult ki a kevert (ülnöki) bírászkodás ma ismert formája, amely az évek során egy kivétellel számottevően nem változott. E kivétel a bírák pártatlanságához kapcsolódik, ugyanis az 1997-es reformmal ellentétben a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény a szakbírákhoz hasonlóan az ülnökök számára sem teszi lehetővé, hogy párttagok legyenek, illetve politikai tevékenységet folytassanak.¹²¹³

A büntetőeljárás reform keretében kristályosodni látszott azon jogalkotói törekvés, amely 2018-tól kezdve csökkenteni szeretné a laikusok részvételét az igazságszolgáltatásban. A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. tv. (továbbiakban: Be.) koncepciójáról szóló kormányhatározat ugyanis tartalmazza a társas bírászkodás elvét, de az eddigiekhez képest az egyesbírói jogkörét kívánja szélesíteni.¹⁴ Ezen jogalkotói szándék eredményeképpen ülnöki részvétel a polgári eljárásjog területéhez tartozó munkaügyi perek mellett csupán a fiatalkorúak elleni, és a katonai büntetőeljárásokban maradt. Ezzel a jogalkotó mintegy kifejezésre jutatta, hogy a jogi szakképzettséggel nem rendelkezők speciális, nem jogi szakképzettségét használják fel az igazságszolgáltatásban, nem pedig az egyén általános életfelfogását és igazságérzetét.

⁷ Az 1848. március 15-én kirobbant forradalom követeléseinek összefoglalása.

⁸ ABLONCZY ZSUZSANNA: *A laikus bírászkodás problémájának bemutatása a magyarországi esküdtszéki ítélkezés történetén keresztül*. OTDK dolgozat 2009. 169-170. pp.; <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20094sz/08.pdf>

⁹ BADÓ ATTILA – FELEKY GÁBOR – LŐRINCZI JÁNOS: *Laikus és professzionális bírák viszonya a kevert bíróságban – egy empirikus vizsgálat eredményei a magyar ülnökrendszerről*. Állam-és Jogtudomány 2017/1. 8-9. pp.

¹⁰ BADÓ 18. p.

¹¹ Kulcsár Kálmán által a hatvanas években végzett jogszociológia vizsgálat máig az egyetlen a magyar laikus bírakra vonatkozó átfogó empirikus kutatás. BADÓ – FELEKY – LŐRINCZI 2017, 10. p.

¹² A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény 212. § (3) bekezdés

¹³ BADÓ – FELEKY – LŐRINCZI 2017, 10. p.

¹⁴ VIDA JÓZSEF: *A laikus ítélkezésben rejlő garanciák*. 2015. augusztus, <https://jogaszvilag.hu/szakma/a-laikus-itelkezésben-rejlo-garanciak/>

A mai magyar ülnöki rendszer tehát egy hosszú történeti fejlődésen ment keresztül, míg végül elérte a jelenlegi modern, bár nem túl széles körben alkalmazott formáját. A továbbiakban az ülnökök általános jellemzőit szeretném röviden ismertetni, figyelembe véve a büntetőeljárásban résztvevő ülnökökre vonatkozó egyes sajátosságokat.

IV. Az ülnökök általános jellemvonásai

Ülnök az a 30. életévét betöltött magyar állampolgár lehet, aki támogatott döntéshozatal vagy cselekvőképességet kizáró gondnokság hatálya alatt nem áll, illetve büntetlen előéletű és nem áll közügyektől eltiltás hatálya alatt sem.¹⁵ A büntetlen előéletét erkölcsi bizonyítvánnyal köteles igazolni. A katonai és a fiataikorúak elleni büntetőeljárásokban résztvevő ülnöki tisztség betöltéséhez további feltételeknek kell eleget tenni. Ez katonai ülnökök esetében a Magyar Honvédségnél, illetve rendvédelmi szerveknél szolgálati jogviszony fennállása, míg a fiataikorúak elleni büntetőeljárásokban az ülnöknek pedagógiai, gyámügyi vagy pszichológusi végzettséggel kell rendelkeznie.

Annak megállapítása, hogy egy bíróságra hány ülnöki tisztséget betöltő személyt kell megválasztani, az Országos Bírósági Hivatal feladatai közé tartozik. A tisztséget választás útján lehet betölteni, mégpedig úgy, hogy az ülnököket a bíróság illetékességi területén működő helyi önkormányzatok, egyesületek – a pártok kivételével – és itt lakóhellyel, valamint állampolgársággal rendelkező magyar állampolgárok jelölik, a választás joga pedig a helyi önkormányzatok képviselőtestületeit illeti meg. Az ülnöki megbízatás 4 évre szól, azzal, hogy a tisztséget csak a 70. életév betöltéséig lehet ellátni. A megválasztott ülnököket a bíróság elnöke fogja beosztani a megfelelő ítélkező tanácsba, ahol a továbbiakban az ülnök az ítélkező tevékenységét fogja kifejteni javadalmazásért cserébe.¹⁶¹⁷

Az ülnökök és a hivatásos bírák törvényi szinten azonos jogokkal vannak felruházva, azonban közöttük a gyakorlatban csupán egy formális jogegyenlőségről, egyfajta alá-fölérendeltségi viszonyról beszélhetünk. A köztük fennálló alá-fölérendeltségi viszonyt már pusztán az a tény is megalapozza, hogy a bírói tanács elnöke, akinek feladata többek között a tárgyalás vezetése, szakbíró. A szakbíró azonban dönthet úgy, hogy eleget tesz a formális jogegyenlőség követelményének azzal, hogy az ülnök véleményét a döntéshozatal során a saját magáéval egyenrangúként ismeri el, tehát a jogi szaktudására nem az esetleges dominanciáját megalapozó tényezőként tekint. Így tehát nagyban függ a hivatásos bíró személyétől a köztük lévő hierarchia megléte, súlya.¹⁸

V. Érvek a laikus bírák alkalmazása mellett

A modern jogrendszerek sokszor hangoztatott kritikája maga a laikus elem szerepeltetése az igazságszolgáltatásban. Sokak által hangoztatott ellenérv a laikusokkal szemben ugyanis, hogy mind a bírósági eljárásban, mind pedig a jogvita eldöntésében passzivitást mutatnak, szerepük csekélynek mondható, így sokan egyszerűen csak feleslegesnek tartják a jelenlétüket az igazságszolgáltatás folyamatában. Talán éppen a velük szemben hangoztatott negatív vélemények azok, amelyek az utóbbi néhány évben arra készítettek a jogalkotót, hogy visszaszorítsa a jogi szakismerettel nem rendelkezők létszámát az igazságszolgáltatásban. Mindezek ellenére úgy vélem, hogy nem szabad figyelmen kívül hagynunk a laikusok által

¹⁵ A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény 212. § (1) bekezdés

¹⁶ MISKOLCZINÉ JUHÁSZ BOGLÁRKA: *A laikus elemek részvétele a büntető bíráskodásban*. Büntetőjogi Szemle 2014/2., 69-70. pp.

¹⁷ BADÓ – FELEKY - LŐRINCZI 2017, 10. p.

¹⁸ BADÓ – FELEKY - LŐRINCZI 2017, 5. p.

nyújtott lehetőségeket és alkalmaznunk kell őket egy hatékonyabb, magasabb minőségű és nem utolsósorban demokratikusabb igazságszolgáltatás érdekében.

A laikusok bírósági eljárásban való alkalmazása a néprészvétel elvének megvalósulása. A néprészvétel elve az igazságszolgáltatás egyik létfontosságú alapelve, amelynek célja az átláthatóság biztosítása az igazságszolgáltatási tevékenységek során. Ezen átláthatóságot azáltal kívánja biztosítani, hogy a döntések kialakításában a jogi szakismerettel rendelkező szabírák mellett részt vesznek más személyek is, e személyek hazánk esetében az ülnökök. Az ülnökök igazságszolgáltatásban való alkalmazása tehát egy fontos alkotmányos alapelv érvényesülése, amely a fent említett átláthatóság mellett a bírósági eljárás demokratizmusát is növeli.¹⁹

A laikusok szerepeltetését alátámasztó érvek közé szokták sorolni a laikusoknak az igazságszolgáltatás legitimitását erősítő funkcióját. E funkciót oly módon töltik be, hogy az igazságszolgáltatás folyamatába a jogi végzettséggel nem rendelkező, akár alacsonyabb társadalmi rétegek is belefolyhatnak és a saját igazságérzetüket, illetve meggyőződésüket képviselve a döntéshozatalnál képesek növelni a társadalom számára a bíróság elfogadottságát. Ezen érv ebben a formában minden bizonnyal túlzó, de az bizonyos, hogy a laikusok jogvita eldöntésénél való alkalmazása az igazságszolgáltatással szembeni bizalmat növelő tényezők közé tartozik.

A laikusok mellett felsorakoztatott érvek közé tartozik azon elgondolás is, hogy azon országokban, ahol a laikus bíraskodás bármely formája meghonosodott, ott az egyes jogvitákkal kapcsolatos döntési kompetencia minden esetben nem egy személy kezében összpontosul, hanem jellemzően egy testület kezében, amely a döntéshozatal hatékonyságát fogja növelni. Ez abban ragadható meg, hogy több ember több oldalról meg tudja közelíteni és vizsgálni az adott ügyet, így adott esetben a laikus személy észrevehet valamely olyan releváns körülményt az adott ügy kapcsán, amelyet a professzionális bíró a rengeteg jogi ismeret és tudásanyag mögé burkolózva nem. A laikus bírák tehát egyfajta ténytaláló funkciót is betöltenek az igazságszolgáltatásban.

A laikusok igazságszolgáltatásban való szerepeltetésükkel egyfajta kontrollfunkciót is betöltenek. Fontos hangsúlyozni, hogy a laikus bírák által gyakorolt ellenőrző szerep a mai demokratikus berendezkedésű államokban teljesen mást jelent, mint az 1948-49-es kommunista hatalomátvételt követően, amikor is a korábbi rendszerben nevelkedett szabírákat kívánták szem előtt tartani a laikus bírakkal. A kontrollfunkció érvényesülésére egy békebírói rendszerre vonatkozó empirikus vizsgálat, az ún. *Diamond* vizsgálat világított rá a büntetés-kiszabás területén. A vizsgálat során ugyanis megállapítást nyert, hogy a jogi végzettséggel rendelkező bírák hangsúlyosan szigorúbb büntetést szabnak ki, mint a laikusok. A tanulmány arra kívánt rámutatni, hogy a büntetőjogi szabályozás a büntetés egyik céljának a társadalom tagjainak bűncselekmény elkövetésétől való visszatartását tekinti, és ezzel a jogi ismerettel rendelkező szabírák tisztában vannak, így szükségszerű, hogy prevenciós célzattal szigorúbb büntetéseket fognak kiszabni, mint azt adott esetben a laikus bírák tennék. A békebírói rendszerhez képest talán még jobban megragadható a laikusok ellenőrző szerepe a kevert bírósági rendszerekben. Ezen rendszerek esetében ugyanis a laikus bírák az igazságszolgáltatás humanizálást is szolgálják azáltal, hogy a tárgyaláson való jelenlétüknek köszönhetően a tárgyalási stílus közérthetőbbé válik, amely kedvezően hat a hallgatóság megértésére.²⁰

VI. Ülnökök szerepeltetése a büntetőeljárásban

¹⁹ KÁLMÁN VIKTÓRIA: *Néprészvétel az igazságszolgáltatásban*. Comparative Law Working Papers, Volume 2, No.1. Hallgatói különszám 3. p. http://www2.oji.u-szeged.hu/web2/images/stories/kalman_nepreszvetel.pdf

²⁰ BADÓ 2016, 7-15. pp.

Ahogy arra korábban már próbáltam rávilágítani, az utóbbi évtizedekben az a jogalkotói törekvés vált hangsúlyossá, amely szeretné csökkenteni a laikus bírák alkalmazását az igazságszolgáltatásban. Azokon a területeken, amelyekben pedig a jogalkotó fenntartotta a jogi végzettséggel nem rendelkezők közreműködését, ott az eredeti rendeltetésével szemben a laikusok alkalmazásának célja már nem az általános élettapasztalatuk, józan eszük és morális értékeik kiaknázása, hanem sokkal inkább valamilyen speciális, de nem jogi szakismeretük felhasználása a bírósági eljárásban. A jogalkotásban tehát kezdetét vette egy szakülnöki rendszer kialakítása.²¹ A továbbiakban e speciális ismeret birtokában lévő ülnökök szerepének jelentőségére kívánok rámutatni a fiatalkorúak elleni, és a katonai büntetőeljárásban.

VI.1. Fiatalkorúak elleni büntetőeljárás

A fiatalkorúak elleni büntetőeljárásra vonatkozóan számos nemzetközi követelmény került megfogalmazásra az utóbbi évtizedekben, ugyanis mind a nemzetközi, mind pedig az uniós szabályozásban előtérbe került a gyermekek jogainak védelme és fontossága. Ilyen alapvető nemzetközi követelmény a gyermekbarát igazságszolgáltatás érvényesítése. A gyermekek jogait garantáló dokumentumok ugyanis kiemelten fontosnak tekintik olyan garanciális szabályok érvényesítését, amelyek szem előtt tartják, hogy a terhelt egyben gyermek is, így speciális körülménnyel és gondossággal kell eljárni a vele szemben folytatott büntetőeljárás során. E szemléletet tükrözi a hatályos Büntető eljárásjogi kódex is, amikor meghatározza a fiatalkorúak elleni büntetőeljárás célját: „A fiatalkorú elleni büntetőeljárást úgy kell lefolytatni, hogy az a fiatalkorú nevelésének, illetve testi, értelmi, erkölcsi és érzelmi fejlődésének az előmozdításával biztosítsa a fiatalkorú társadalmi beilleszkedését, és azt, hogy a fiatalkorú ne kövessen el újabb bűncselekményt”.²²

A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás során tehát figyelembe kell venni a fiatalkorúak speciális szükségleteit, illetve az életkorból adódó sajátosságokat.²³ A probléma, hogy többek által vita tárgyát képezi a jelenlegi szabályozásnak a törvényben meghatározott cél elérésére való alkalmassága. Sokan ugyanis úgy gondolják, hogy szükség volna külön fiatalkorúakra vonatkozó bíróság felállítására, illetve személyi változásokra a szakmaiság hiányára tekintettel. Korábban ugyan voltak kizárólagos illetékességi szabályok a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásra vonatkozóan, de ezek megszüntetésre kerültek a 2011. évi LXXXIX. törvény által. A személyi változást az indokolja, hogy jelenleg a fiatalkorúak elleni perekben bárki bíró lehet, minden a fiatalkorúak speciális helyzetéből adódó ismeret nélkül. A szakszerűség, illetve a fiatalkorúaknak a felnőttektől eltérő bánásmódban való részesítése ugyanakkor megkövetelné, hogy a fiatalkorúak esetében csak speciális képzettség birtokában lévő bírák járassanak el. A hatályos Be. a hivatásos bíró ismereteiben lévő hiányt az ülnök büntetőeljárásban való alkalmazásával korrigálja.²⁴ A törvény értelmében ugyanis az elsőfokú bíróság tanácsban jár, ha az ügyet az egyesbíró a bíróság tanácsa elé utalta vagy a bűncselekményre a Büntető törvénykönyv nyolc évig terjedő vagy ennél súlyosabb szabadságvesztés-büntetés kiszabását rendeli el. Ha pedig a törvény értelmében elsőfokú bírósággént egyesbíró helyett tanács jár el, akkor az eljáró tanács egy hivatásos bíróból és két ülnökből áll. A fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban azonban ülnökként csak a gyermekekhez

²¹ POLT PÉTER: *A büntetőeljárás törvény újításainak várható hatásai*. Belügyi Szemle 2018/9. 33-34. pp.

²² 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról 677. §

²³ NAGY ALEXANDRA-NAGYNÉ GÁL MÓNKA: *A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás sajátosságai*. Büntetőjogi Szemle 2018/1. 55-59. pp.

²⁴ VASKUTI ANDRÁS: *A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának aktuális kérdései*. OKRI Szemle 2012/2. 168-170. pp.

szükséges tapasztalatot birtokló gyermekvédelmi szakember járhat el, így például pedagógus, pszichológus.²⁵

A jogalkotó tehát a gyermekvédelmi szakember ülnökként való alkalmazásával kívánja biztosítani azt a fajta speciális szemléletet és szakértelmet, amelyet a fiatalkorú érdekei megkívánnak. Ennek tükrében pedig igazolódni látszik az ülnökök fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban való alkalmazásának szükségessége és jelentősége.

VI. 2. Katonai büntetőeljárás

Az Alaptörvény 27. cikk (1) bekezdése a társas bíraskodás főszabályát állapítja meg, ugyanis kimondja, ha törvény másképpen nem rendelkezik, a bíróság tanácsban jár el. Így a társas bíraskodás elvének megfelelően a katonai büntetőeljárásra tartozó ügyekben első fokon a törvényszék katonai tanácsa jár el. A törvényszék katonai tanácsa, mint elsőfokú bíróság egy hivatásos bíróból és két ülnökből áll a Be.-ben meghatározott esetkörökben.²⁶ A katonai büntetőeljárásra tartozó ügyekben azonban az ülnökké válás általános feltételein túlmenően egy további feltétel teljesülésére van szükség, mégpedig, hogy a jelölt a Magyar Honvédségnél, illetve rendvédelmi szerveknél szolgálati jogviszonyban álljon, vagyis a katonai tanácsban a hivatásos katonai bíró munkáját katonai ülnökök segítik. További megszorításként rögzíti a törvény, hogy egy kivétellel az ülnök nem lehet a vádlottnál alacsonyabb rendfokozatú személy.

A katonai büntetőeljárásban eljáró ülnök tehát maga is katona, éppúgy, mint a büntetőeljárás terheltje, valamint a gyakorlatban igen jellemző, hogy az eljáró tanács bírója ülnöknek a terhelttel azonos testületben szolgáló ülnököt választ, így az ülnök az általános katonai ismeretek mellett tisztában van az érintett katonai testület sajátosságaival is. A katonai ülnökök a katonai lét jellemzőinek és sajátos szabályainak ismeretében aktív és hasznos közreműködői lehetnek a bíróság ténymegállapító tevékenységének és végső soron az egész büntetőeljárásnak.²⁷

Az ülnökök jelentőségét tehát az adja, hogy a döntés meghozatalához szükséges szervezeti és szolgálati körülményeket, valamint az aktuális tevékenységeket nem lehet pusztán a vonatkozó jogszabályokból elsajátítani, ehhez szükség van a saját tapasztalatra, illetve a napi szolgálati rutinra, amellyel a katonai bíró nem, csak a katonai ülnök rendelkezik.²⁸ Így azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a fiatalkorúak elleni büntetőeljáráshoz hasonlóan itt is megállapítható az ülnök büntetőeljárásban való szerepeltetésének ésszerű indoka.

VII. Felmerülő problémák és megoldási javaslatok

A tanulmányomban felsorakoztatott érvek alapján úgy vélem, hogy a jogi szakképzettséggel nem rendelkezők bevonása az igazságszolgáltatás folyamatába igenis indokolt, azonban felmerülnek olyan esetleges problémák, amelyek kiküszöbölésével a laikusok szerepeltetése a bírósági eljárásban hatékonyabbá és szélesebb körben elfogadottá válna.

VII.1. Hierarchia és reprezentativitás

Az értekezésemben már említést tettem a professzionális bírák és a laikus bírák közötti, a kevert bíróságokon hangsúlyosan jelentkező alá-fölérendeltségi viszonyról, amely nagyban

²⁵ 2017.évi XC. törvény a büntetőeljárásról 680. § (1)-(2); (5) bekezdés

²⁶ 2017.évi XC. törvény a büntetőeljárásról 698.§ (1) bekezdés a) pontja

²⁷ CSIIHA GÁBOR: *Hivatásosok laikus szerepben. Ülnök bírák a katonai igazságszolgáltatásban.* Honvédségi Szemle 2017/5. 126. p.

²⁸ CSIIHA 2017, 126-127. pp.

hozzájárult azon negatív kép kialakításához, hogy a laikusok szerepeltetése a bírósági eljárásban elhanyagolható, mégpedig a csekélynek mondható közreműködésük miatt. Véleményem szerint ez egy olyan probléma, amely könnyen orvosolhatóvá válna a szakbírák ülnökökhöz való viszonyulásának a megváltoztatásával, ugyanis teljes egészében a szakbíró meggyőződésétől függ, hogy hajlandó-e formálisan egyenlő félként tekinteni az ülnökre és kellő súllyal figyelembe venni a laikus által képviselt véleményt a bírói döntés meghozatala során. A professzionális bírák gondolkodásában hangsúlyosabbá válhatna azon elgondolás, miszerint a jogtudomány egy olyan speciális terület, ahol a jogi szakkérdések mellett, a mindennapi helyzetekből adódó problémák, erkölcsi dilemmák merülhetnek fel, amely elbírálásában a jogi végzettséggel nem rendelkező laikus aktívan és eredményesen közreműködhet. A laikusok által tanúsított esetleges passzivitás tehát a hivatásos bíró által kialakított, de könnyen módosítható gyakorlat eredménye.

Amennyiben a laikus bírák peres eljárásban való szerepeltetésének a célja a társadalmi rétegek által képviselt értékek és szemléletek érvényre juttatása az igazságszolgáltatásban, akkor nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a magyar ülnökök társadalmi reprezentációjára. A magyar ülnökökkel kapcsolatos kiválasztási eljárás ugyanis nem teszi lehetővé, hogy a magyar ülnöki tisztséget betöltő személyek reprezentálják a XXI. századi magyar társadalmat. Ahogyan arra az ülnökök általános jellemzőinek ismertetése során már rámutattam, ülnök csak az a magyar állampolgár lehet, aki a 30. életévét betöltötte, illetve a tisztséget csak a 70. életév eléréseig lehet viselni. Ebből adódóan az ülnökké válásból pusztán életkori alapon a törvényi szabályozás révén a társadalom egy meghatározott része eleve ki vannak zárva. A magyar ülnökök reprezentációjával foglalkozó empirikus kutatás²⁹ ezen túlmenően egyéb olyan tényezőkre is felhívja a figyelmet, amelyek egyértelművé teszik a reprezentativitás hiányát. A kutatás eredménye alapján ugyanis az életkori reprezentativitás nemcsak a fent említett törvényi szabályozás révén nem valósulhat meg, hanem ezen túlmenően a gyakorlat azt igazolja, hogy az ülnökök több, mint fele 60 éven felüli, így a fiatalabb korosztály életszemlélete még kevésbé juthat érvényre az ülnökök útján. Részben a magasabb átlagéletkorból adódóan a nemek közti megoszlás sem mondható kiegyensúlyozottnak, ugyanis a nők felülreprezentáltságáról beszélhetünk az ülnökök körében. Az ülnökök magasabb életkora azonban előre vetíti számunkra, hogy a tisztséget betöltő személyek munkastátusza tekintetében a mérleg az inaktív arányába billen, így túl magas a nyugdíjas ülnökök száma. Az ülnöki tevékenység hatékony ellátásához szükséges tapasztalat igazolhatja, hogy az összetétel tekintetében jelentősen nagyobb a magasabb iskolai végzettséget szerzők, illetve az egyes szellemi foglalkozást űzők létszáma, így a népességen belüli arányukhoz képest az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők és a fizikai dolgozók száma csekély. Végezetül pedig a kutatás arra is rávilágított, hogy a Magyarország területén élő kisebbségi csoportok képviselete a kevertbíróóságokon nem valósul meg, holott ez elengedhetetlen lenne.³⁰ Mindenezek alapján ismételen hangsúlyoznám, hogy a jelenlegi ülnökrendszer nem tesz eleget a társadalmi reprezentativitás követelményének, így ha a történelmi hagyományoknak megfelelően fent kívánjuk tartani a hagyományos ülnöki rendszert, akkor indokolt egy olyan kiválasztási rendszer kialakítása, amely szem előtt tartja a néprészvétel alkotmányos elvét.

VII. 2. Szakülnöki rendszer megerősítése, kiterjesztése

Álláspontom szerint Magyarországon a laikus bíráskodás más formájának esetleges jövőbeni meghonosítása a történelmi előzmények hiányára tekintettel szükségtelen és

²⁹ Badó Attila, Lőrinczi János és Feleky Gábor által Magyarországon végzett empirikus kutatás, amelynek célja egy átfogóbb kép alkotása a jelenlegi hazai ülnökrendszerről.

³⁰ BADÓ ATTILA – FELEKY GÁBOR – LŐRINCZI JÁNOS: *Reprezentativitás a magyar ülnökrendszerben. Egy empirikus vizsgálat alapkérdései I.* MTA Law Working Papers 2016/16. 6-14. pp.

indokolatlan, ugyanakkor hatékonyabbnak és igazolhatóbbnak tűnik az ülnök általános élettapasztalata helyett, a speciális, nem jogi szakismeretének alkalmazása a bírósági eljárásban. Úgy vélem a jogalkotó által preferált szakülnöki rendszer meghonosítása alkalmas lehet az ülnökökkel szemben támasztott negatív kritikák háttérbe szorítására és egy teljesen új megközelítésbe helyezi a laikus bírák szerepeltetését az igazságszolgáltatásban. Szükségesnek tartom ugyanakkor kiemelni, hogy a jogalkotó az ülnökök alkalmazásának lecsökkentése helyett számba vehetne olyan a bíróság elé tartozó jogvitákat, ahol indokolt lenne a szakülnök bevonása. Véleményem szerint a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásnál ismertetett jogalkotói érvek alapján ilyen terület a családjogon belül a szülői felügyelet gyakorlásával kapcsolatos perek. A bíróság ugyanis a szülői felügyelettel, illetve a gyermek elhelyezésével kapcsolatos eljárás során indokolt esetben közvetlenül vagy pszichológus szakértő útján köteles meghallgatni a gyermeket.³¹ A gyermeket tehát az őt érintő kérdésekben meg kell hallgatni és a véleményüket a lehetőségekhez képest figyelembe kell venni. A bíróságnak ugyanakkor joga van ahhoz, hogy az ügy jellegére és a gyermek fejlettségére tekintettel úgy döntsön, hogy a gyermek meghallgatásához nem vesz igénybe pszichológus szakértőt, hanem a gyermeket személyesen hallgatja meg. Ebben az esetben azonban nem vesz részt az eljárásban olyan gyermekvédelmi szakember, aki a gyermekekhez szükséges tapasztalattal rendelkezne, ugyanis a hivatásos bírakkal szemben a törvényi szabályozás nem követeli meg a gyermekekre vonatkozó szakismeret megszerzését. Véleményem szerint, ha a jogalkotó a gyermekkel kapcsolatos eljárásokban megkövetelné a gyermekvédelmi szakember, mint ülnök részvételét, ezzel szem előtt tartaná a gyermekbarát igazságszolgáltatás követelményét, illetve a gyermekek érdekeinek elsőbbségét.

Meglátásom szerint a fentiekben ismertetett szülői felügyelet gyakorlásával kapcsolatos perek kivételével alapos és teljes körű vizsgálat lefolytatása eredményeként találnánk egyéb olyan területeket, ahol megfelelően alátámasztható a szakülnökök indokolt bevonása, így a jövőben előrelépést jelenthet a szakülnökök alkalmazásának bevezetése további területeken.

VIII. Konklúzió

Jelen tanulmányban a jogi szakképzettséggel nem rendelkező bírák igazságszolgáltatásban való alkalmazásának a szükségességét és jelentőségét vizsgáltam. Előzetes feltevésemnek megfelelően álláspontom szerint igazolható a laikus bírák bírósági eljárásban való szerepeltetése, ugyanakkor a bevonásukkal kapcsolatosan problémaként jelentkezik a szakbírókkal szembeni formális jogegyenlőség, valamint a társadalmi reprezentativitás hiánya, amely a nem megfelelő kiválasztási eljárásból adódik. Az utóbbi években kialakult jogalkotói törekvésnek megfelelően a laikus bírák igazságszolgáltatásban való közreműködése egy szakülnöki rendszer keretében valósul meg, amikor is a történelmi hagyományokkal ellentétben nem a laikus bíró általános élettapasztalata és igazságérzete, hanem valamilyen speciális szakismerete az, amellyel hozzájárul a bírói döntés kialakításához. Kérdésként merült fel, hogy mi lehet az oka azon törvényi szabályozásnak, amely a büntetőeljárás területén kizárólag a fiatalkorúak elleni, és a katonai büntetőeljárásokban hagyta fenn az ülnöki rendszert. A válasz a fent említett szakülnöki rendszer kiépítésére való törekvésben rejlik, noha nem elhanyagolható e két terület speciális jellege és a terhelt személyeknek eltérő bánásmódban való részesítése, amely szükségképpen indokolja az általánostól eltérő szabályozást. Az, hogy a jövőben a szakülnökök alkalmazása kiterjesztésre kerül más területekre vagy a jogintézmény teljes egészében eltűnik, egy olyan még megválaszolatlan kérdés, amely a jogalkotó számára további, jelentős horderejű szabályozási kérdéseket és problémákat vet fel.

³¹ A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény 473. §

Irodalomjegyzék

- ABLONCZY ZSUZSANNA: *A laikus bírászkodás problémájának bemutatása a magyarországi esküdtszéki ítélkezés történetén keresztül.* OTDK dolgozat 2009.; <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20094sz/08.pdf>
- BADÓ ATTILA: *A laikus bírászkodás létjogosultságának korlátairól a tudományos vizsgálatok tükrében.* Állam-és Jogtudomány 2016/2.
- BADÓ ATTILA: *A bírói függetlenség egyes garanciális elemeinek összehasonlító vizsgálata.* MTA Doktori Értekezés Tézisei, Szeged, 2017.
- BADÓ ATTILA – FELEKY GÁBOR – LŐRINCZI JÁNOS: *Reprezentativitás a magyar ülnökrendszerben. Egy empirikus vizsgálat alapkérdései I.* MTA Law Working Papers 2016/16.
- BADÓ ATTILA – FELEKY GÁBOR – LŐRINCZI JÁNOS: *Laikus és professzionális bírák viszonya a kevert bíróságban – egy empirikus vizsgálat eredményei a magyar ülnökrendszerről.* Állam-és Jogtudomány 2017/1.
- BODA ILONA: *A laikus részvétel az igazságszolgáltatásban.* http://acta.bibl.u-szeged.hu/6162/1/iuvenum_juridica_et_politica_sn_002_095-137.pdf
- CSIHA GÁBOR: *Hivatásosok laikus szerepben. Ülnök bírák a katonai igazságszolgáltatásban.* Honvédségi Szemle 2017/5.
- KÁLMÁN VIKTÓRIA: *Néprészvétel az igazságszolgáltatásban.* Comparative Law Working Papers, Volume 2, No.1. Hallgatói különszám http://www2.oji.u-szeged.hu/web2/images/stories/kalman_nepreszvetel.pdf
- MISKOLCZINÉ JUHÁSZ BOGLÁRKA: *A laikus elemek részvétele a büntető bírászkodásban.* Büntetőjogi Szemle 2014/2.
- NAGY ALEXANDRA-NAGYNÉ GÁL MÓNIKA: *A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás sajátosságai.* Büntetőjogi Szemle 2018/1.
- POLT PÉTER: *A büntetőeljárás törvény újításainak várható hatásai.* Belügyi Szemle 2018/9.
- VASKUTI ANDRÁS: *A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának aktuális kérdései.* OKRI Szemle 2012/2.
- VIDA JÓZSEF: *A laikus ítélkezésben rejlő garanciák.* 2015. augusztus

Felhasznált jogszabályok:

- A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011.évi CLXII. törvény
A büntetőeljárásról szóló 2017.évi XC. törvény
A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény